

UDK: 343 (497.6) "1918/1921"
Izvorni naučni rad

VERBALNI DELIKT U BOSNI I HERCEGOVINI (1918-1921)

Enes S. Omerović
Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Apstrakt: Autor na osnovu neobjavljenih i objavljenih izvora analizira fenomen verbalnog delikta u Bosni i Hercegovini u periodu od stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca do donošenja Vidovdanskog ustava. Analiza fenomena sprovedena je kroz tri međusobno povezane cjeline. U prvom dijelu govori se o konkretnim primjerima verbalnih delikata, odnosno oblicima verbalnih delikata, motivima i okolnostima u kojima su počinjeni, te strukturi počinitelaca. Drugi dio sadrži analizu zakonskih akata korištenih za sankcioniranje slučajeva verbalnog delikta, a koji su važili u Bosni i Hercegovini u vrijeme ujedinjenja i onih akata koji su ih mijenjali i prilagođavali novouspostavljenim okolnostima. Na kraju je prikazan proces sankcioniranja počinitelaca verbalnih delikata koji istovremeno pokazuje i kako je državni aparat funkcionirao u slučajevima odbrane države i državnog poretka.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Kraljevstvo SHS, verbalni delikt, političko nasilje, represija.

Abstract: On the basis of published and unpublished sources the author analyses the phenomenon of the verbal delict in Bosnia and Herzegovina from the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes until the passing of the Vidovdan constitution. The analysis is conducted through three mutually connected units. In the first part the author deals with concrete examples of verbal delicts, i.e. the forms of verbal delicts, motives and circumstances in which they were committed, and the structure of the

offenders. The second part contains the analysis of the legal acts used to sanction the cases of verbal delict, and which were in use in Bosnia and Herzegovina in the time of union and those acts which changed them and accommodated them to newly created circumstances. At the end the process of sanctioning of verbal delict offenders is shown which at the same time illustrates how the state apparatus functioned in the cases of the defence of the state and the state system.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, verbal delict, political violence, repression.

Pitanje ujedinjenja Južnih Slovena, koje u različitim oblicima egzistira od prve polovine XIX stoljeća, konačno je okončano 1. decembra 1918. godine stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Sam proces ujedinjenja, u kojem su učestvovala političke elite iz skoro svih krajeva naseljenih Južnim Slavenima, pored želje za stvaranjem zajedničke države sadržavao je i klice budućih političkih sukoba. Tokom procesa ujedinjenja na površinu su isplivali suprotstavljeni stavovi integrativnih faktora o načinu ujedinjenja i obliku državnog i društvenog uređenja buduće južnoslavenske države, a nakon ujedinjenja i stvaranja Kraljevstva SHS spomenute suprotnosti nisu nestale i vremenom su postajale sve veće. Pored ovoga, situaciju je dodatno komplicirala činjenica da su u Kraljevstvo SHS ušle zemlje sa različitim stupnjem ekonomskog, kulturnog i političkog razvoja, te sa različitim pravnim, poreznim, monetarnim i agrarnim sistemima. Stanovništvo tih zemalja međusobno se slabo poznavalo, razlikovali su se i po vjerskim i nacionalnim osjećanjima, a tokom Prvog svjetskog rata ratovali su na suprotnim stranama.¹

Sve navedene suprotnosti doprinijele su da početna euforija nakon ujedinjenja u pojedinim krajevima Kraljevstva SHS bude zamijenjena otporom dijela stanovništva prema novoj državi. Taj otpor ujedinjenju, idejama i postupcima koje su ga pratile, novoj državi i državnim institucijama, nosiocima vlasti, državnom i društvenom uređenju manifestirao se na različite načine, a bio je usmjeren prema svemu što je personificiralo novu državu. Na prostorima današnje Makedonije i Kosova, posebno u graničnim područjima, prevladavao je nasilni, oružani otpor, dok su u krajevima koji su do ujedinjenja bili u sastavu Austro-Ugarske monarhije prevladavali nenasilni oblici otpora. Najrasprostranjeniji način individualnog nenasilnog otpora i iska-

¹ Ivana Dobrivojević, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929-1935*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006, 35-36.

zivanja nezadovoljstva bio je verbalni delikt, koji možemo definirati kao *vid otpora mehanizmima društvene kontrole i represije koje nameće državni aparat, ali i oblik izražavanja protesta pojedinca uperenog protiv silom nametnutih ideja i postupaka predstavnika vlasti*.²

O verbalnom deliktu u Kraljevstvu/Kraljevini SHS/Jugoslaviji već je objavljeno nekoliko radova. Tako Bosiljka Janjatović u svojim radovima obrađuje pojavne oblike verbalnog delikta u periodu od 1918. do 1935. godine, ali samo na prostorima današnje Hrvatske.³ Ivana Dobrivojević posmatra verbalni delikt u doba šestojanuarske diktature na prostoru skoro cijele Kraljevine Jugoslavije, odnosno na prostorima gdje je on bio najizraženiji.⁴ Najpotpuniju sliku o problemu verbalnog delikta daje Ljubomir Petrović, koji u svojim radovima obrađuje period od ujedinjenja do uspostavljanja šestojanuarske diktature, a prostorno pokriva one dijelove Kraljevstva/Kraljevine SHS u kojima je verbalni delikt bio najrasprostranjeniji. Pored primjera pojavnih oblika verbalnog delikta Ljubomir Petrović dosta pažnje posvećuje i teorijskoj obradi problema verbalnog delikta i zakonodavnim aktivnostima državnih organa koji su vezani za njegovo sankcioniranje.⁵

Međutim, u navedenim radovima problem verbalnog delikta na tlu Bosne i Hercegovine uopće se ne spominje ili se usput uklapa u šire okvire iz kojih nije moguće uočiti specifičnosti koje su vladale na njenom tlu. Ova činjenica otvara dovoljno prostora za istraživanje verbalnog delikta, posebno u periodu od ujedinjenja do donošenja Vidovdanskog ustava. Naime, u tom periodu Kraljevstvo SHS funkcionira s naslijeđenim različitim pravnim normama i bez najvišeg pravnog akta – ustava, što je stvaralo brojne probleme u funkcioniranju novouspostavljene države, a bilo je vidljivo i u nastojanjima organa vlasti da sankcioniraju počinioc verbalnih delikata.

² Ljubomir Ž. Petrović, *Jugoslovensko međuratno društvo u mreži vlasti*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009, 131.

³ Bosiljka Janjatović, „Uvreda Veličanstva“: teži zločin u karadževićevskoj kraljevini. Zagreb: *Radovi*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 1997, br. 30, 245-256; Bosiljka Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj 1918-1935*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.

⁴ I. Dobrivojević, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929-1935*; Ivana Dobrivojević, „Privatnost pod nadzorom – ograničavanje ličnih sloboda u Kraljevini Jugoslaviji (1929–1935)“. Sarajevo: *Historijska traganja*, Institut za istoriju, 2008, br. 2, 117-142.

⁵ Ljubomir Petrović, „Verbalni delikt u jugoslovenskom društvu 1918-1929“. Beograd: *Istorija XX veka*, Institut za savremenu istoriju, 2003, br. 2; Lj. Ž. Petrović, *Jugoslovensko međuratno društvo u mreži vlasti*.

Upravo će u procesu sankcioniranja verbalnih delikata biti najvidljivije specifičnosti Bosne i Hercegovine u odnosu na druge dijelove Kraljevstva SHS.

Pored navedenih radova, koji su uglavnom iskorišteni za rješavanje teorijskog pristupa problemu verbalnog delikta, ovaj rad je uglavnom zasnovan na arhivskoj građi iz nekoliko fondova Arhiva Bosne i Hercegovine – Narodna vlada Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Pokrajinska uprava Bosne i Hercegovine, Okružni sud Sarajevo i Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo – te Glasnicima, odnosno Zbornicima zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu.

Koristeći navedene izvore, nastojao sam da kroz pojavne oblike verbalnog delikta ukažem na okolnosti u kojima su činjeni i motive koji su dovodili do verbalnih delikata, te strukturu njihovih počinitelja. Drugi dio sadrži analizu zakonskih akata koji su korišteni za sankcioniranje slučajeva verbalnog delikta, a koji su važili u Bosni i Hercegovini u vrijeme ujedinjenja i onih akata koji su ih mijenjali i prilagođavali novouspostavljenim okolnostima. Treći dio prikazuje proces sankcioniranja počinitelja verbalnih delikata i pokazuje kako je državni aparat funkcionirao u slučajevima odbrane države i državnog poretka.

U Bosni i Hercegovini slučajevi verbalnog delikta javljaju se od samog ujedinjenja i u narednom periodu ne gube na intenzitetu. Naravno, Bosna i Hercegovina nije bila jedini dio Kraljevstva SHS u kojoj je verbalni delikt bio rasprostranjen, ali je uz Dalmaciju, Hrvatsku i Vojvodinu bio zastupljeniji nego u drugim dijelovima zemlje.⁶

Okolnosti u kojima su činjeni i motivi koji su dovodili do verbalnih delikata na tlu Bosne i Hercegovine bili su različiti. U nekim slučajevima neosporno je da su počinioci izražavali svoj politički stav, odnosno slali političku poruku. Međutim, čini se da najveći broj verbalnih delikata nije bio politički motiviran. Dešavalo se da pojedinci svoje nezadovoljstvo uspostavljenim poretkom ili nekom od mjera organa vlasti izražavaju psovkaama i uvredama na račun kralja Petra, regenta Aleksandra, dinastije Karađorđevića, srpske vojske itd. Također, u međusobnim svađama i posebno u pijanom stanju ljudi su činili verbalni delikt bez želje za slanjem političke poruke. Pored navedenog, bilo je i slučajeva da su pojedinci, želeći ostvariti lične interese, potkazivali i iznosili lažne optužbe kako je određena ličnost počinila verbalni delikt.⁷ Ključna činjenica je da država i njeni organi nisu razlikovali ove nijanse u

⁶ Lj. Petrović, "Verbalni delikt u jugoslovenskom društvu 1918-1929", 63.

⁷ Opširnije o motivima i (ne)političkom karakteru verbalnog delikta vidjeti i kod: Lj. Petrović, "Verbalni delikt u jugoslovenskom društvu 1918-1929". 51-76; Lj. Ž. Petrović, *Jugoslovensko međuratno društvo u mreži vlasti*, 131-173.

okolnostima i motivima, pa je nastojanje države i njenih predstavnika da se odlučno obračunaju s ovom pojavom dovelo do toga da se svi primjeri verbalnih delikata, ili bar ono što se smatralo verbalnim deliktom, tretiraju na isti način.

Najčešći oblik individualnog izražavanja nezadovoljstva ili otpora prema državi i ličnostima koje su je personificirale bilo je vrijeđanje, prije svega, kralja Petra, a rjeđe drugih članova kraljevske porodice, javnih ličnosti, državnih institucija, zakona, naredaba itd. Maštovitost bosanskohercegovačkog stanovništva i bogata leksika na južnoslavenskom govornom području otvarale su ovdašnjem stanovništvu velike mogućnosti u vezi s ovim pitanjem.⁸

Pojedinci su tokom 1919. godine, a povremeno i u kasnijem periodu, javno izražavali svoje simpatije prema caru Karlu i Austro-Ugarskoj monarhiji, Italiji, Turskoj, propagirali promjenu državnog uređenja, a pri tome su upućivali i uvrede na račun kralja Petra, Srbije, Kraljevstva SHS. Tako su nepoznate osobe 13. augusta 1919. godine u vozu na liniji Jajce – Travnik uzvikivale parole: *Živila Hrvatska, dolje sa Srbijom i vladom*.⁹ U jednoj mostarskoj gostionici 16. juna 1919. godine pekar Ibro Vranalić javno je govorio protiv tadašnjeg državnog uređenja i najavljiavao povratak Austrije, Njemačke i Turske na ove prostore, te je na kraju sve začinio i sočnim psovkama upućenim kralju Petru.¹⁰ Na skupštini Hrvatske težačke stranke u Podhumu (kotar Livno) uzvikivane su parole *Živila Austrija i Karlo*.¹¹ Ložač Ilija Milinović je optužen, a kasnije i osuđen, što je tokom 1919. godine više puta riječima i gestama uvrijedio kralja Petra. Prema optužnici, Milinović je u raspravama s drugim radnicima ćumurane u Banjoj Luci govorio: *Ja ne priznajem kralja Petra, ja ga neću služiti, evo mu što ću ga ja služiti*, odmjerivši pri tome od šake do lakta, a pored ovog u

⁸ Osnovni fond od 11 opscenih riječi koje svoje porijeklo vode još iz praslavenske ili indoevropske epohe vremenom je narastao na 2914, a od toga je 1661 imenica, 1056 glagola, 181 pridjev, 11 priloga i 5 zamjenica. Njihova osnovna funkcija je *jačanje intenziteta saopštene poruke*. Više kod: Lj. Petrović, „Verbalni delikt u jugoslovenskom društvu 1918-1929“: 57; Danko Šipka, *Opscene reči u srpskom jeziku*. Beograd – Novi Sad, 1999.

⁹ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), Sarajevo, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu (dalje: ZVBiH), 7612/1919. prez.

¹⁰ Okružni sud u Mostaru je 7. 11. 1919. godine Ibru Vranalića osudio na tri godine zatvora jer je izložio prezrenju postojeću formu vladavine i uvrijedio vladajućeg kralja. Vranalić se žalio na ovu presudu, ali je Vrhovni sud u Sarajevu 19. 12. 1919. godine njegovu žalbu odbacio, tako da je presuda postala pravosnažna. ABiH, Okružni sud u Sarajevu, II (dalje: OSS, II), 496/1919. i ABiH, Vrhovni sud za BiH u Sarajevu, (dalje: VRS), Krivično odjeljenje (dalje: IV), 534/1919.

¹¹ ABiH, ZVBiH, 6554/1920. prez.

optužnici stoji i da je govorio: *On nije kralj Petar nego moj k...c, živila republika*.¹² Čak su i državni službenici bili optuživani zbog nelojalnog držanja i vrijeđanja kralja Petra. Tako je policijski podstražmeštar Ivan Grbeša optužen za uvredu kralja jer je rekao: (...) *doćiće opet car Karlo, on je republikanac, a Kralju Petru daćemo nogu u guzicu*.¹³ Zbog vrijeđanja kralja Petra, dinastije Karađorđevića i govora protiv postojećeg državnog uređenja bio je optužen i narodni poslanik i član Narodnog kluba fra Jakov Pašalić. Prema podnesenoj prijavi, navedeni je na jednom skupu održanom 13. juna 1921. godine kod katoličke crkve u Šuici između ostalog rekao: *Dolje Velika Srbija, dolje Kralj Petar, mi nećemo da nam Karađorđevića familija budu prvaci*.¹⁴

Uvrede upućene kralju i postojećem uređenju izražavane su i grafitima. Na zidu Željezničke stanice u Begovom Hanu kod Žepča žandarmerijska patrola je pronašla natpis *Živila republika*, a u nužniku: *Živili logoši, veselite se socijaldemokrati šuma se zeleni našem budućem vladanju, dole kralj Petar*.¹⁵

¹² Okružni sud u Banjoj Luci 19. 2. 1920. godine osudio je Iliju Milinovića na 8 mjeseci zatvora, ali je optužba uložila žalbu na ovu presudu. Vrhovni sud za BiH u Sarajevu je 9. 4. 1920. godine navedenu presudu ukinuo i osudio Milinovića na 3 godine zatvora. ABiH, OSS, II, 489/1919; i ABiH, VRS, IV, 95/1920.

¹³ Prilikom pretresa kuće nevedenog Grbeše na zidovima su pronađene slike Franje Ferdinanda i Sofije, a slike kralja Petra smotane i ostavljene na dnu sanduka. Ovo svakako nije išlo u prilog optuženom, koji je suspendovan, a Policijska direkcija za BiH zamolila je Zemaljsku vladu za BiH da od Ministarstva unutrašnjih djela zatraži dozvolu za sudsko isljeđenje i suđenje. ABiH, ZVBiH, 3621/1919. prez.

¹⁴ Kotarski ured taj dan nije poslao nikoga na ovaj skup, jer se smatralo da Pašalić nije protivnik ujedinjenja, pa je žandarmerija informacije dobila posredno od Koste Kanlića i dobrovoljca Todora Marića, od kojih su uzete izjave. Problemi nastaju kasnije kada je upravitelj Kotarske ispostave u Kupresu Kvesić, prilikom uzimanja izjava od dvojice spomenutih svjedoka, navodno, pogrešno naveo njihove iskaze, odnosno izmijenio ih. Prema Kvesićevom zapisniku, svjedoci nisu izjavili da je Pašalić vrijeđao kralja Petra, dinastiju i govorio protiv ujedinjenja. Zbog toga će se svjedoci naknadno žaliti i bit će pokrenuta istraga, tokom koje su ponovo saslušavani svjedoci, uzimane izjave od komandira Žandarmerijske stanice u Šuici i tada prisutnih lica, zatim izjave upravitelja Kotarske ispostave Kvesića, a sve kako bi se utvrdila istina. Tokom ove istrage Ministarstvo unutrašnjih djela je odobrilo da se provede istraga o događajima na spomenutom skupu i da se protiv Pašalića povede sudski postupak zbog verbalnog delikta. Također, 7. 9. 1921. godine naređeno je da se odmah povede disciplinska istraga protiv Kvesića, te da se on smijeni s mjesta upravitelja Kotarske ispostave Kupres. ABiH, Pokrajinska uprava za BiH (dalje: PU), 8354/1921. prez.

¹⁵ Počinioci ovog djela nisu pronađeni, a spomenuti natpisi su nakon provedene istrage prefarbani. ABiH, ZVBiH, 4689/1919. prez.

Jedan od načina iskazivanja otpora prema postojećem stanju bilo je pjevanje pjesama koje su sadržavale i uvredu kralja. U jednoj sarajevskoj gostionici 7. septembra 1919. godine zidarski pomoćnik Ivan Križaković je u pijanom stanju pjevao: *Kralj Petar bježi preko Trebevića, a car Karlo dolazi sa Metkovića*,¹⁶ a Mato Oroz, Ivo Anić i Ivo Leštra, radnici iz sela Palež (kotar Fojnica), 15. septembra 1919. godine u ciglani Hrvatske centralne banke pjevali su između ostalog i: *Još ću jednu napraviti šalu, Kralja Petra provest na ularu*.¹⁷ U Mostaru je grupa ljudi predvođena bankovnim činovnikom Dragom Dokom pjevala pjesmu: *Kralju Petre j...m ti Milevu, zašto nama ti učini levu*, a nakon toge se još i fizički sukobili sa stražarom koji je pokušao da uhapsi Doku.¹⁸

Pojedinci su znali počiniti verbalni delikt zbog osjećaja da je prema njima učinjena neka nepravda. Milan Jovanović iz Prnjavora, povratnik iz talijanskog zarobljeništva, psovao je državu i kralja Petra jer je bio nezadovoljan činjenicom da njegova molba za prijem u žandarmeriju još uvijek nije bila riješena.¹⁹ Zbog navodnih nepravdi pri otkupu duhana Jure Marušić, seljak, trgovac i glavlar u selu Mokro kod Mostara, u jednoj kafani na Širokom Brijegu uzviknuo je: *J... ti Petra i ovu državu kad u njoj nema pravde*.²⁰ Ni osuđenici nisu bili imuni na dešavanja izvan zatvorskih zidina. Mnogi od njih su nakon ujedinjenja očekivali i dobili pomilovanja ili skraćanja kazni, a oni koji ni od novog vladara nisu dobili očekivano pomilovanje znali su u afektu, kao osuđenik u Zenici Tunjo Petrović, počastiti prestolonasljednika Aleksandra i kralja Petra nimalo lijepim izrazima.²¹

¹⁶ Okružni sud u Sarajevu 10. 12. 1919. godine oslobodio je optužbe Ivana Križakovića. Na ovu presudu žalilo se Državno odvjetništvo u Sarajevu Vrhovnom sudu za BiH i Vrhovni sud je 23. 7. 1920. godine uvažio ovu žalbu, poništio presudu Okružnog suda u Sarajevu i vratio predmet na novu raspravu i suđenje. Državni odvjetnik u Sarajevu predložio je 16. 10. 1920. godine da postupak bude obustavljen jer se na slučaj odnosio Ukaz o pomilovanju od 21. 9. 1920. godine. ABiH, OSS, II, 493/1919 i ABiH, VRS, IV, 226/1920.

¹⁷ U ovom slučaju imamo podatak da je Državni odvjetnik u Sarajevu 7. 10. 1920. godine predložio da se postupak obustavi jer se na slučaj odnosio Ukaz o pomilovanju od 21. 9. 1920. godine. ABiH, OSS, II, 499/1919.

¹⁸ Okružni sud u Mostaru osudio je Dragu Doku na tri i po godine zatvora. ABiH, OSS, II, 289/1919.

¹⁹ ABiH, ZVBiH, 1651/1920. prez.

²⁰ ABiH, ZVBiH, 1645/1921. prez.

²¹ Osuđenik Tunjo Petrović u zeničkoj kaznionici je pred nekoliko drugih osuđenika, pokazujući kalendar sa slikama Petra I i regenta Aleksandra, rekao: ... *da Aleksandra nije majka*

Da bi neko bio optužen za uvredu kralja, nije bilo potrebno opsovati ili učiniti neprimjerenu gestu, nego spomenuti kraljevo ime u kontekstu koji su nadležni organi mogli protumačiti kao verbalni delikt. Tako je zbog uvrede kralja bio uveden istražni postupak protiv Rame Tatara iz Kotor-Varoši, jer je u svađi Petru Bijeliću rekao: *Ja bi te ubio, pa da ti kralj Petar sjedi na glavi*.²² Slično se desilo i trgovcu Ahmedu Čatoviću iz Trebinja, koji je 8. augusta 1919. godine na Skupštini zemljoposjednika u Trebinju prilikom čitanja rezolucije i spominjanja imena kralja Petra rekao: *Ako bude do Petra teško Muju*.²³ Zbog neprimjerenog spominjanja kralja Petra na odgovornost su pozivani i pojedini visoki dužnosnici u Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu. Protiv Save Delića, šefa Odsjeka za poljoprivredni kredit u Sarajevu, provedena je istraga jer je u junu ili julu 1919. godine u svom uredu u Vladinoj zgradi rekao Mili Jankoviću i Gavrilu Jankoviću iz Rogatice: *Drukčije neće biti nego što sam ja naredio i kako ja naredim, pa da se na glavu nasadi i Kralj Petar i Šola*.²⁴

Radovanje i smijanje nakon vijesti da je kralj Petar preminuo također je sankcionirano. Pojedine hrvatske porodice u Bosni i Hercegovini javno su se veselile zbog ove vijesti.²⁵ Kuharica Marija Pirečnik iz Prijedora se 17. jula 1921. godine na vijest o smrti kralja Petra nasmijala, a na dobacivanje da bi plakala da su umrli Karlo ili Franjo, odgovorila je: *(...)kaj me briga zbog mene mogu svi skupa pokrepati, meni ni jedan ni drugi niš nije dal*.²⁶

rodila nego da ga je kuja okotila i oblizala, a za Petra I i njegov imendan je rekao: *Djavo i Njega (kralja Petra I.) i rodjendan*. ABiH, ZVBiH, 6731/1919. prez.

²² ABiH, ZVBiH, 6658/1919. prez.

²³ Protiv Ahmeda Čatovića uveden je postupak koji je okončan 20. 2. 1920. godine pred Okružnim sudom u Mostaru oslobađajućom presudom. ABiH, ZVBiH, 7728/1919. prez. i ABiH, OSS, II, 429/1919.

²⁴ Ovaj slučaj je zanimljiv i zbog još jedne činjenice. Naime, iako se navedeni događaj desio u junu ili julu 1919. godine, istraga o ovome je pokrenuta tek krajem maja 1921. godine, nakon što je u 110. broju *Hrvatske sloge* od 20. 5. 1921. godine objavljen članak *Portreti i (ne)čitko*, u kojem se spomenuti događaj opisuje. Ipak, ni ovaj slučaj, kao ni mnogi drugi, nije imao svoj sudski epilog. Istraga je obustavljena jer se i na ovaj slučaj odnosio Ukaz o amnestiji od 21. 9. 1920. godine. ABiH, OSS, II, 292/1921.

²⁵ Lj. Petrović, „Verbalni delikt u jugoslovenskom društvu 1918-1929“: 69-70.

²⁶ U ovom slučaju delikt je tretiran kao uvreda roditelja ili pretka vladajućeg kralja u pravnoj liniji, te je pred Okružnim sudom u Banjoj Luci osuđena na jednu godinu zatvora, što je minimum za ovakav prijestup, jer je za ovu vrstu delikta bila predviđena kazna od 1 do 5 godina zatvora. ABiH, OSS, II, 289/1921.

Najveći dio slučajeva verbalnog delikta dešavao se tokom prepirki i svađa, a odnosilo se na psovanje i nazivanje pogrđnim imenima kralja Petra. Uz karakteristične psovke kralj Petar je nazivan i *opančar*, *beštija*, *kukavica* itd. Povodi za spomenu te svađe, pa samim tim i okolnosti u kojima su činjeni verbalni delikti, bili su različiti – kafanske tuče, svađe oko pobiranja ljetine, podjele zemlje, štete koju je napravila stoka, dječijih nestašluka, neplaćanja računa u kafani i slično. Kada ovome dodamo činjenicu da je većina počinitelja verbalnog delikta isti počinitelji u pijanom stanju, možemo pretpostaviti da primarni cilj velikom broju njih nije bilo svjesno vrijeđanje kralja, odnosno slanje i političke poruke. Ovo može potvrditi i činjenica da se dešavalo da tokom svađe jedan učesnik psuje ne samo kralja Petra nego i cara Franju i cara Karla.²⁷ Također, psovke su u govoru ovdašnjeg stanovništva bile uobičajene poštapalice, a kralj Petar i druge javne ličnosti u novoj državi vrlo brzo su našli svoje mjesto u njima.²⁸ Iako su predstavnici vlasti slučajeve verbalnog delikta najčešće smatrali antidržavnom djelatnošću, pojedini državni službenici u tom periodu nisu na ovaj problem gledali jednostrano i pokušavali su objasniti da učestalo činj enje verbalnog delikta nije vezano samo za nelojalno držanje dijela stanovništva i otpor državi i onima koji je personificiraju. U izvještaju za mjesec juli 1919. godine, koji je okružni upravitelj u Mostaru 4. augusta 1919. godine uputio Ministarstvu unutrašnjih djela i Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu, između ostalog stoji i slijedeće: *Jedna nemila pojava, koja bi mogla dati povoda sumnji o lojalnom raspoloženju jednog dijela pučanstva, su prilično česte uvrede Njegova Veličanstva (prošlog mjeseca u Ljubuškom 2, u Mostaru 2, Nevesinju 1), ali po mom mišljenju se to obično ne radi, o zlonamjernoj i svijesnoj uvredi Njegova Veličanstva, već o ružnom običaju psovke i kletve, gdje se u afektu prigodom svake svađe, a osobito u pijanom stanju protivniku opsuje sve, što mu je sveto, milo i drago – (Bog, svetac, din, majka itd.) – pa tako napokon često i Njegovo Veličanstvo kralj.*²⁹ Ipak, treba reći da i pored toga što su činjeni u afektu ili pijanom stanju, često se dešavalo da u svađama jedan

²⁷ Seljak Anto Brnić iz Trstenaca, kotar Derventa, tokom tuče je psovao i Franju i Karla i Petra, te je protiv njega poveljena istraga zbog počinjenog verbalnog delikta. ABiH, ZVBiH, 1206/1920. prez.

²⁸ Žandarmerijska stanica iz Starog Majdana podnijela je prijavu 14. 6. 1919. godine Kotarskom uredu u Sanskom Mostu protiv Zule Karića iz Demišovaca jer je, navodno, svog konja pokušavao podići riječima: *Dije j...e kralj Petar posrati, što si leg'o.* ABiH, ZVBiH, 6219/1919. prez.

²⁹ ABiH, ZVBiH, 7168/1919. prez.

učesnik podsjeti drugog kako ovo više nije 1914. godina i kako sada vlada kralj Petar, što je automatski izazivalo bujicu psovki i drugih uvreda na račun kralja Petra.³⁰

Kao počinioci verbalnih delikata javljala su se i djeca. Premda nema mnogo ovakvih slučajeva, oni ipak pokazuju kako organi vlasti nisu bili spremni opraštati uvrede kralja čak ni djeci. Učenik drugog razreda osnovne škole u Ljubiji Anto Rudonja je 22. januara 1921. godine opsovao regenta Aleksandra, te je isti dan tjelesno kažnjen sa 6-7 šiba od strane upravitelja škole, a o ovome je obaviješten i kotarski upravitelj u Prijedoru 29. januara 1921. godine. Međutim, tu se ovaj slučaj ne završava. Kotarski upravitelj je tražio da se sastane Školski odbor i odredi mjere protiv navedenog učenika. Na sjednici Školskog odbora, koja je održana 23. februara 1921. godine, predloženo je da se učenik isključi iz škole ili da se ponovo tjelesno kazni pred drugom djecom, što bi poslužilo kao primjer drugoj djeci. Ovaj prijedlog je prosljeđen kotarskom upravitelju i okružnom načelniku u Banjoj Luci. Upravo je okružni načelnik u Banjoj Luci naredio da se učenik isključi iz škole, da se to obavi u prisustvu svih učenika škole, nastavnika i članova Školskog odbora, zatim da se održi predavanje o regentu i kralju, istaknu zakonske posljedice ovakvih postupaka i na kraju da se otpjeva himna *Bože pravde*. Ovo je provedeno 15. marta 1921. godine, o čemu je poslan izvještaj kotarskom upravitelju, koji glasi: *Sa izvješćem, da je prema gornjoj uputi tačno postupano. Efekat je bio: Anto Rudonja otišao kući plačujući. Na drugoj šk. djeci kao i na ostalim prisutnima vidjelo se da im je svima ovaj čin Ante Rudonje neugodan. Isključenje se obavilo u 11h i 30 min. pred podne dne 15. 3. o. g.*³¹ Iako djeca nisu podliježala kaznenoj odgovornosti, organi vlasti su pronalazili načina da ih se kazni, ali ostaje otvoreno pitanje šta se dešavalo s roditeljima djece koja su počinila verbalni delikt, odnosno da li su oni podliježali kaznenoj odgovornosti zbog postupaka svoje djece.

Slučajevi verbalnog delikta koji su se odnosili na nekog drugog člana kraljevske porodice bili su mnogo rjeđi, ali su se ipak dešavali. Interesantan primjer imamo u slučaju Ante Rončevića iz Mostara. Navedeni je 4. jula 1919. godine u željezničarskoj radionici, gdje je bio zaposlen, udario šakom po kapi Jove Škore na kojoj se nalazila slika regenta Aleksandra, a nakon toga je kapu gazio nogama, te polomio

³⁰ U Sarajevu su se 9. 5. 1919. godine zbog djece posvađale bolničarka Ivanka Budimir i Jovanka Koprivica. Koprivica je Budimirovoj rekla da ovo nije 1914. godina i da će joj kralj Petar pokazati, na šta je Ivanka Budimir odgovorila: „...ne možeš mi ništa, j... te kralj Petar.“ Okrivljena je priznala delikt i Okružni sud u Sarajevu je 16. 7. 1919. godine osudio na tri godine zatvora, te je kaznu odmah počela služiti. Okružni sud je 1. 10. 1920. godine navedenoj oprostio ostatak kazne po Ukazu o amnestiji od 21. 9. 1920. godine. ABiH, OSS, II, 383/1919.

³¹ ABiH, ZVBiH, 2753/1921. prez.

navedenu sliku. Pri tome je govorio: *Šta će ti ta govna na glavi j..... ti Boga čaćina metni boljševički znak od Trockija ili Lenjina.*³²

Iako rijetko, u periodu kojim se bavi ovaj rad dešavali su se i slučajevi u kojima nisu vrijeđani kralj, prestolonasljednik ili drugi članovi kraljevske porodice, a možemo ih smatrati verbalnim deliktima. Vrijeđanje državnih činovnika, institucija, političkih tijela itd. država je, također, nastojala sankcionirati. Jedan takav slučaj desio se u uzama Mostarskog okružnog zatvora 28. augusta 1919. godine, gdje je pritvo-renik Slavko Borović prijetio upravniku tamnice i nazivao ga lopovom i beštijom, a zatim i psovao Boga ključaru Hasibu Špiloviću.³³ Nakon primanja vijesti o atentatu na ministra Draškovića, željeznički službenik u Sarajevu Milan Pekić doviknuo je: (...) *trebalo ga je i davno ubiti*, žaleći se pri tome na svoje loše materijalno stanje i visoke cijene, prebacujući krivicu za to na ministra Draškovića. Prebacivanje krivice za svoje loše materijalno stanje na ministra Draškovića protumačeno je kao uvreda državnog zvaničnika.³⁴

³² Zbog ovoga je Okružni sud u Mostaru 11. 12. 1919. godine osudio Rončevića na tri godine zatvora, smatrajući ga krivim po članu 91. b) i v) Srpskog kaznenog zakona, a u obrazloženju presude se kaže: *Optuženi je tim ponašanjem i riječima uvredio prestolonasljednika te u drugom redu spomenuvši imena Trockija i Lenjina, koji su i optuženom poznati borioci za nasilnu promjenu državne forme, izlagao prezrenju postojeću u ovom kraljevstvu formu monarhističke vlade*. Osuđeni je uložio žalbu Vrhovnom sudu u Sarajevu na ovakvu presudu, odnosno uložio je ništavnu žalbu smatrajući da se na njegov slučaj odnosi Ukaz o pomilovanju od 28. 11. 1919. godine, te priziv na visinu odmjerene kazne, smatrajući da je prestrogo dosuđena. Vrhovni sud u Sarajevu je 2. 4. 1920. godine donio odluke na ove žalbe i odbacio ništavnu žalbu osuđenog s obrazloženjem da se na njegov slučaj ne može primijeniti pomilovanje, jer se ono odnosi na one slučajeve u kojima moguća kazna prelazi 5 godina zatvora, a u njegovom slučaju moguće je izreći kaznu od 3 do 10 godina. U slučaju priziva na visinu presude, Vrhovni sud je odlučio smanjiti kaznu zatvora na dvije godine. ABiH, VRS, IV, 73/1920.

³³ Zbog ovog delikta Borović ipak nije osuđen. Okružni sud u Mostaru oslobodio ga je optužbe jer je navedene riječi izrekao: *...dijelom u poremećaju misli, koje po čl. 4 toč. e) kz. isključuje kažnjivost*. ABiH, VRS, IV, 404/1919.

³⁴ Navedeni je ovim počinio prijestupe po dva paragrafa Srpskog kaznenog zakona, 92. i 104. Prebacivanje krivice za svoje loše materijalno stanje na ministra Draškovića protumačeno je kao uvreda državnog zvaničnika, a dovikivanjem navedenih riječi počinio je prijestup po članu 92. Srpskog kaznenog zakona, jer je javno opravdavao i hvalio atentat na ministra Draškovića. Začudo, Okružni sud u Sarajevu nije bio prestrog i osudio je optuženog na novčanu kaznu od 100 dinara ili na 2 mjeseca zatvora, na što je Državno odvjetništvo uložilo žalbu Vrhovnom sudu, smatrajući da je odmjerena kazna ispod zakonski predviđenog minimuma. ABiH, VRS, IV, 381/1921.

Pored kritikovanja postojećeg državnog uređenja i javno iznošenje vlastitih ideja o eventualnim promjenama u budućnosti moglo je biti shvaćeno kao prijestup. Ilija Vincetić, seljak iz Donje Mahale, 25. oktobra 1920. godine u jednoj kafani u Bosanskom Šamcu u razgovoru sa nekoliko seljaka rekao je: *Vidite, pazite na gospodu i trgovce, jer će na 28. novembra biti republika, vidit ćete šta će biti od gospode i trgovaca, na njih će se dignuti i kuka i motika*. Državni odvjetnik u Tuzli smatrao je da je okrivljeni ovim riječima pozivao na nasilnu promjenu Ustava, te je pred nadležnim sudom podnio optužnicu.³⁵

Javno pozivanje na nepokornost i opravdavanje ili hvaljenje zločina ili prijestupa također je predviđalo sankciju. Pokušaj atentata na regenta Aleksandra, 29. juna 1921. godine u Beogradu, dao je povoda da se iznose neumjesni komentari koje možemo smatrati verbalnim deliktima. Milan Sekulić, pripravnik finansijske kontrole u Banjoj Luci, prilikom uništavanja nezakonito posađenog duhana, a prema riječima svjedoka, atentat na regenta Aleksandra prokomentarisao je riječima: *Šteta što neumlati Regenta da se svet odmori*.³⁶

Kažnjavalo se i javno potvrđivanje izmišljenih i iskrivljenih vijesti. Protiv strojovode Rudolfa Kovačevića i ložača Bajre Krbedžlije bila je pokrenuta istraga jer su, navodno, širili vijesti kako u Sarajevo dolazi hrvatsko i njemačko konjaništvo, te da se Ferdinandov spomenik opet mora podići.³⁷ Zemljoposjednik Sado Sadiković iz Ljubuškog je na jednom sastanku o svrsi upisivanja zajma skinuo fes i rekao: *Austriji čast i poštenje*, što su nadležni organi shvatili kao pohvalu bivšem propalom i pokvarenom režimu, te *javnim potvrđivanjem izopačenih stvari i javnim sporočavanjem izložio mrznosti i prezrenju državna uređenja i podigao nepovjerenje prema istima*, što je bilo dovoljno da se protiv navedenog pokrene istraga.³⁸

³⁵ Protiv Ilije Vincetića poduzete su sve predviđene zakonske radnje i optužen je po paragrafu 90. Srpskog kaznenog zakona, ali Okružni sud u Tuzli nakon provedene glavne rasprave oslobodio ga je s obrazloženjem *...da je optuženi gornjim riječima samo prorokovao neko buduće stanje te reproducirao samo svjetsko govorenje što od raznih korteša čuo, a da u tom nema nikakove zle namjere, a osim toga da onda nije još bio stvoren ustav pa da ga nije mogao ni promjeniti*. ABiH, OSS, II, 331/1920.

³⁶ Protiv navedenog je vođena istraga, ali u arhivskim dokumentima nema podataka o tome kako je ovaj slučaj okončan. ABiH, VRS, IV, 419/1921.

³⁷ Državno odvjetništvo u Sarajevu je 23. 6. 1920. godine predložilo da se istraga prekine jer se na slučaj odnosio Ukaz o amnestiji od 28. 11. 1919. godine. ABiH, OSS, II, 501/1919.

³⁸ Državno odvjetništvo u Mostaru obustavilo je istragu jer se na slučaj odnosio Ukaz o amnestiji od 21. 9. 1920. godine. ABiH, OSS, II, 400/1919.

Iako verbalnim deliktima možemo smatrati i vrijeđanja jednog dijela stanovništva, organi vlasti tome nisu pridavali veliku pažnju. Poštanski podvornik iz Sarajeva Muharem Hasanbašić je 2. septembra 1919. godine u svadi s poštanskom asistenticom Ankom Zevčević rekao: *J.... ti kralja Petra i J.... ti sve što je srpsko, j.... ti majku božju srpsku i Boga srpskog*, te time psovanjem uvrijedio kralja, ali je izrekao i uvredljive riječi protiv srpskog stanovništva.³⁹ Premda u periodu od 1918. do 1921. godine nije manjkalo sličnih primjera koji su se mogli smatrati raspirivanjem nacionalne i vjerske mržnje, rijetki su primjeri u kojima je to sankcionirano, iako je član 103. Srpskog kaznenog zakona to omogućavao.

Nastojanje vlasti da se svaki slučaj verbalnog delikta kazni i činjenica da se većina slučajeva bazirala samo na izjavama svjedoka stvorili su plodno tlo za zloupotrebe. Dešavalo se da pojedinci zbog mržnje ili ličnih obračuna lažno okrivljuju druge za činjenje verbalnog delikta, te uspijevaju nagovoriti i treća lica da lažno svjedoče. Ovo je bio zgodan način da se osveti komšiji, poslovnom partneru, političkom protivniku itd. Neki slučajevi lažnog prijavljivanja verbalnog delikta izdvajaju se iz mase ostalih i navode se kako bi se pokazali motivi ljudi koji su bili spremni druge lažno prijavljivati. Stevo Beslač iz Dervente imao je sklopljen ugovor o partnerstvu i najmu gostionice sa Žigom Schulhofom. Nakon što su međusobni odnosi narušeni, Beslač je pokušao raskinuti ugovor, ali u tome nije uspio. Uskoro nakon toga, da bi se riješio Žige, prijavljuje ga da je komunist, a nakon toga i za uvredu Veličanstva, jer je svom psu dao ime Princi, a mačku Aco. Nadležni organi vlasti procijenili su da nema nikakvih dokaza da je navedeni komunist i bili su svjesni činjenice kako je prijava motivirana osvetom, te da nema dovoljno elemenata da se osudi za uvredu Veličanstva. Ipak, Žiga je osuđen na izgon iz Dervente kao *nepoćudni stranac*.⁴⁰ Osveća je motivirala i Pavu Borasa da prijavi gostioničara u Mostaru Antu Pavkovića da je počinio verbalni delikt. Prema pisanju *Hrvatske sloge*, Pavković je 14. novembra 1920. godine primijetio kako je Boras oteo od nekih muslimana s kojima je sjedio 120 kruna, te ga je zbog toga izbacio iz kafane. Da bi se osvetio, Boras je Pavkovića tužio da je počinio verbalni delikt, te je Pavković bio pritvoren. Međutim, saslušanja svjedoka pokazala su da Boras nije govorio istinu, te je Pavković pušten na slo-

³⁹ U istražnom postupku i na suđenju okrivljeni se branio da se uopće ne sjeća da je izgovorio ove riječi, jer je bio potpuno pijan. U njegovom slučaju Okružni sud u Sarajevu uvažio je ovakvu odbranu i iako ga je proglasio krivim zbog uvrede kralja i dijela stanovništva, smatrao je da je djelo počinjeno u pijanom stanju i bez namjere da se poćini, te ga osudio na samo tri sedmice zatvora. Slučajeva u kojima su okružni sudovi izricali manje kazne od onih koje su bile predviđene bilo je mnogo i o tom problemu će biti više riječi u nastavku. ABiH, VRS, IV, 314/1920.

⁴⁰ ABiH, ZVBiH, 56/1921. prez.

vodu, a Boras je zbog zločina potvore stavljen u pritvor i predan Državnom odvjetništvu na sudski progon.⁴¹

Premda na osnovu dostupne arhivske građe nije moguće utvrditi koliko je ljudi u periodu 1918–1921. godine u Bosni i Hercegovini okrivljeno ili osuđeno zbog počinjenog verbalnog delikta, može se reći da taj broj nije bio zanemariv. Posmatrano iz državne perspektive, nekažnjavanje slučajeva verbalnog delikta ili blag pristup ovom problemu mogao je narušiti autoritet države i njenih institucija. Zbog toga od samog nastanka Kraljevstva SHS organi vlasti nastoje osigurati svoj i autoritet institucija vlasti, ali se pri tome suočavala s velikim problemima. S jedne strane, problem je stvarala neorganiziranost i malobrojnost organa sigurnosti – policije, žandarmerije i vojske, posebno u prvim mjesecima nakon ujedinjenja. Drugi problem je ležao u postojećem i još uvijek važećem zakonodavstvu, posebno kaznenom, koje svojim odredbama jednostavno više nije odgovaralo novonastaloj situaciji. Naime, Bosna i Hercegovina je predstavljala samo jedno od šest pravnih područja u Kraljevstvu SHS, a u svakom od njih su još dugo nakon ujedinjenja ostali na snazi stari zakoni naslijeđeni iz ranijeg perioda i ranijih država. U početku je ova pravna šarolikost posebno bila vidljiva prilikom primjene kaznenih zakona.⁴² U slučajevima verbalnog delikta, koji nije bio rijedak na prostoru Bosne i Hercegovine, postojeći *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupima za Bosnu i Hercegovinu* iz 1879. godine, a koji je do tada pretrpio svega nekoliko izmjena, štito je upravni, ustavni i teritorijalni integritet Austro-Ugarske moharhije i *Njegovo Carsko i kraljevsko Apostolsko Veličanstvo*, odnosno vladare iz habsburško-lotarinške dinastije. Kao takav više se nije mogao primjenjivati za kažnjavanje verbalnih delikata usmjerenih protiv kralja Petra, regenta Aleksandra, dinastije Karađorđevića, države i njenih institucija. Upravo s tim objašnjenjem Državno odvjetništvo u Sarajevu tokom decembra 1918. godine odbacilo je više prijava protiv lica koja su vrijeđala kralja Petra i vratilo njihove slu-

⁴¹ Ovaj slučaj je interesantan i zbog toga jer je u predizborno vrijeme upotrijebljen za skupljanje političkih poena. Prema pisanju *Hrvatske sloge*, br. 246 od 17. 11. 1920. godine, Boras je lažno prijavio Pavkovića da je psovao Njegovo Veličanstvo, te da je denuncirao i druge ugledne članove Hrvatske težačke stranke, Ivana Barišića i dr. Radu Smoljana, kako su oni odobravali Pavkovićevo postupak. Lažna prijava je ipak u drugom planu i samo je poslužila novinaru da optuži organe vlasti za bezobzirni postupak protiv članova Hrvatske težačke stranke i prikaže ovaj događaj samo kao dio političkih pritisaka koji se dešavaju u Mostaru protiv Hrvatske težačke stranke. Detaljnije u: ABiH, ZVBiH, 13041/1920. prez.

⁴² Opširnije o kaznenom zakonodavstvu i kaznenopravnoj zaštiti države vidjeti kod: Enes S. Omerović, „Kaznenopravna zaštita države na tlu Bosne i Hercegovine od stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca do donošenja Vidovdansko-ustava“. Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju, 2011, br. 40, 339-362.

čajeve Policijskoj direkciji na dalji postupak.⁴³ Kako slučajevi verbalnog delikta ne bi ostali nekažnjeni, Narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu 15. januara 1919. godine naredila je potčinjenim organima: *Sve osobe, koje kliču proti Srbiji ili dinastiji s mjesta dajte predvesti i kaznite ih najvećom policajnom kaznom zatvora*.⁴⁴ Konkretno, to je značilo da se počinioci verbalnog delikta mogu kazniti novčanom kaznom u visini do 200 kruna ili sa najviše dvadeset dana zatvora, što policijski direktor u jednom obraćanju Narodnoj vladi za Bosnu i Hercegovinu smatra smiješnim, pa čak i poticajnim za buduće izgređnike.⁴⁵ Da bi se prevazišli problemi koji su proizlazili iz zastarjelog zakonodavstva, Narodna vlada za Bosnu i Hercegovinu izradila je Nacrt zakona u kojem predlaže konkretne promjene onih dijelova kaznenog zakona koji se tiču političkog delikta. Ovaj nacrt je sastavljen 13. januara 1919. godine, a zatim predložen ministru pravde i ministru unutrašnjih djela, koji su ga trebali podnijeti regentu Aleksandru na sankcioniranje.⁴⁶ Prilikom pisanja ovog nacrta zakona kao osnova uzeti su francuski, švicarski, ugarski, ruski, srpski, crnogorski, austrijski, njemački i japanski kazneni (krivični) zakoni. Posebna pažnja pri njegovom sastavljanju posvećena je najčešćim oblicima verbalnog delikta – uvredi kralja, prestolonasljednika i drugih članova vladarske porodice, a nije zaboravljena ni zaštita državnih institucija i njenih predstavnika, te zakona i naredaba. Sastavljači ovog nacrta zakona svjesno su predvidjeli mnogo strožije sankcije za uvredu kralja i članova kraljevske porodice od onih u dotadašnjim zakonima, bez obzira što su noviji kazneni zakoni u to vrijeme smanjivali sankcije za ove delikte. Ovakav postupak se pravdao riječima: *Postanak države je još u embrionalnom stadiju pa se zato vrhovni predstavnik državne vlasti sada mora jače zaštićivati*. Inače, zakonske ustanove o uvredi kralja preuzete su iz Ruskog kaznenog zakona iz 1903. godine, koji je, za razliku od ostalih, imao tri vrste sankcija za uvredu kralja i članova vladarske porodice. Prvu, uvrede u namjeri izazivanja mržnje i prezrenja prema kralju, i drugu, uvrede bez namjere izazivanja mržnje i prezrenja, sadržavali su i drugi kazneni zakoni. Specifikum Ruskog kaznenog zakona, pa i ovog nacrta, bila je treća sankcija, odnosno sankcija za uvrede počinjene u uzrujanosti, nepromišljenosti ili pijanom stanju. Predlagači su smatrali da se i ovi delikti moraju kazniti, ali ne istom kaznom kao

⁴³ ABiH, Narodna vlada Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu (dalje: NVSHS), 14280/1918. prez.

⁴⁴ ABiH, ZVBiH, 279/1919. kao prilog aktu 11541/1920. prez.

⁴⁵ ABiH, NVSHS, 13960/1918. kao prilog aktu 14280/1918. prez.

⁴⁶ ABiH, NVSHS, 69/1919. prez.

prethodni. Osnova za kažnjavanje verbalnih delikata protiv državnih institucija, činovnika, zakona, naredaba i slično uzeta je iz Srpskog kaznenog zakona.⁴⁷

Predloženi Nacrt zakona nije sankcioniran, nego je problem kažnjavanja verbalnog delikta djelomično riješen 22. februara 1919. godine protezanjem zakonske snage glava IX i X *Kriminalnog (Kaznitelnog) Zakonika za Kraljevinu Srbiju* na cijelu teritoriju Kraljevstva SHS, a time i na Bosnu i Hercegovinu. Međutim, kako je Ukaz Ministarskog savjeta stupio na snagu tek 10. aprila 1919. godine, kada je objavljen u Službenim novinama Kraljevstva SHS, sve do tog datuma trajala je i frustracija organa vlasti u Bosni i Hercegovini jer su slučajeve verbalnih delikata morali kažnjavati, po njima, blagim kaznama. Lijep primjer postupka u slučajevima verbalnog delikta do stupanja na snagu odredbi IX i X glave *Kriminalnog (Kaznitelnog) Zakonika za Kraljevinu Srbiju* imamo u slučaju Augustina Mursala, sudskog dnevničara u Derventi. Navedeni je 7. marta 1919. godine osuđen pred Kotarskim sudom u Derventi na 14 dana zatvora i izgon iz Derventskog kotara, jer je 4. marta 1919. godine na zabavi podružnice *Napretka*, navodno, odbio učestvovati u igrokazu dok se ne skine slika kralja Petra s pozornice. Iako se ovaj slučaj desio u martu 1919. godine, još uvijek su sudovi izricali kazne na osnovu Naredbe Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu br. 279/1919. prez. od 15. januara 1919. godine i na temelju Policijskog statuta iz 1916. godine.⁴⁸

Odredbe IX i X glave Srpskog kaznenog zakona predstavljale su *novelu*, odnosno samo izmjene i dopune već postojećeg *Kaznenog zakona o zločinstvima i prestupima za Bosnu i Hercegovinu* iz 1879. godine. Paragrafi Srpskog kaznenog zakona mijenjali su određene paragrafe Bosanskohercegovačkog zakona koji su se odnosili na političke delikte, odnosno zločine i prijestupe koji su bili upereni protiv vladara, njegove porodice, države, njenih institucija, državnih službenika, zakona itd. Ovdje će biti govora samo o onim dijelovima Srpskog kaznenog zakona koji su se odnosili na verbalni delikt.⁴⁹

Kao verbalni delikti kažnjavani su slučajevi javnog (usmenog ili pismenog) propagiranja izdajničkih djela koja su usmjerena protiv kralja, kraljevog doma, Ustava, zakonitog reda nasljedstva, a za ova djela bila je predviđena kazna robije do 5 godi-

⁴⁷ ABiH, NVSHS, 69/1919. prez.

⁴⁸ ABiH, ZVBiH, 11541/1920. prez.

⁴⁹ Opširnije o kaznenopravnoj zaštiti države i protezanju zakonske snage IX i X glave Srpskog kaznenog zakona vidjeti kod: E. S. Omerović. „Kaznenopravna zaštita države na tlu Bosne i Hercegovine od stvaranja Kraljevstva SHS do donošenja Vidovdanskog ustava“. 339-362.

na.⁵⁰ Ovo je ujedno bio i jedini oblik verbalnog delikta koji je okarakterisan kao zločin, te je bila predviđena kazna robije, dok su ostali slučajevi verbalnog delikta smatrani prijestupima i za njih su bile predviđene zatvorske i novčane kazne, zavisno od težine prijestupa.

Na tlu Bosne i Hercegovine najviše se sudilo za slučajeve direktnog vrijeđanja kralja s namjerom da se prema njemu izazove mržnja i kralj izloži podsmijehu i prezrenju. Počinocima ovih djela prijetila je kazna zatvora od 3 do 10 godina, a ukoliko bi uvrijedili kraljicu, prestolonasljednika, kraljeve roditelje ili pretke i potomke vladajućeg kralja u pravoj liniji, bila je predviđena kazna od 1 do 5 godina. Sudenja za uvrede navedene u ovom paragrafu mogla su biti provedena samo po odobrenju ministra unutrašnjih djela, a kazne se ni u kom slučaju nisu mogle spustiti ispod predviđenog minimuma.⁵¹ Izlaganje podsmijehu ili prezrenju ustavnih prava kralja, zakonitog reda nasljedstva ili postojeće forme vladavine predviđalo je kaznu od 3 do 10 godina zatvora, a ako je isto usmjereno na porodicu, brak ili svojinu, predviđalo je kaznu zatvora od 3 mjeseca do 5 godina.⁵²

Za javno pozivanje na nepokornost prema zakonima, uredbama ili naredbama vlasti bila je predviđena novčana kazna od 3 000 dinara ili kazna zatvora od 1 do 5 godina.⁵³ Navođenje na dezertiranje kažnjavalo se zatvorom od 3 mjeseca do 3 godine.⁵⁴ Javno potvrđivanje izmišljenih i iskrivljenih vijesti, koje se odnosilo na suprotstavljanje i ismijavanje državnih uredbi, podsticanje mržnje prema državnim činovnicima ili podsticanje jednog sloja stanovništva protiv drugog kažnjavano je novčanim iznosima od 200 do 3 000 dinara ili zatvorom od 3 mjeseca do 3 godine.⁵⁵ Vrijeđanje državnih institucija, političkih tijela, Narodne skupštine i poslanika, državnih

⁵⁰ *Ukaz o proširenju zakonske snage glava IX. i X. „kriminalnog (kaznitelnog) zakonika za Kraljevinu Srbiju“ na celo područje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, (dalje: *Ukaz o proširenju ...*) Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1919, broj zakona 34, čl. 90, str. 63. Ovdje treba istaći da se kod Ljubomira Petrovića u njegovom članku o verbalnom deliktu nalazi podatak da je visina kazne za ova djela do 10 godina robije. Međutim, objavljena verzija u Zborniku zakona i naredaba za BiH spominje kaznu od 5 godina robije.

⁵¹ *Ukaz o proširenju ...*, čl. 91. b) Treba naglasiti da su prvobitno kazne za navedene uvrede bile manje – za uvredu kralja 1 do 5 godina, za uvredu kraljice, prestolonasljednika, kraljevih roditelja, predaka i potomaka u pravoj liniji od jednog mjeseca do 2 godine, ali su 1899. godine ove kazne povećane na navedeni nivo.

⁵² *Ukaz o proširenju...*, čl. 91. v).

⁵³ *Ukaz o proširenju...*, čl. 92.

⁵⁴ *Ukaz o proširenju...*, čl. 97.

⁵⁵ *Ukaz o proširenju...*, čl. 103.

zvaničnika, činovnika, porotnika i sudija kažnjavano je zatvorom od mjesec dana do dvije godine, a ukoliko je uvreda sadržavala i klevetu, mogla je biti izrečena i kazna do 3 godine zatvora.⁵⁶

Pravna improvizacija nastala proširivanjem IX i X glave Srpskog kaznenog zakonika na ostale dijelove Kraljevstva SHS riješila je dio problema uvodeći u praksu odredbe po kojima su se mogli sankcionirati politički, a samim tim i verbalni delikti. Ovdje je potrebno naglasiti da je proširivanjem IX i X glave *Kriminalnog (Kaznitelnog) Zakonika za Kraljevinu Srbiju* ujednačeno kažnjavanje slučajeva političkih delikata, ali su kazneni postupci u različitim dijelovima Kraljevstva SHS vođeni po odredbama zakonskih akata naslijeđenih iz ranijeg perioda. Iako su razlike u kaznenim postupcima bile minimalne, one su ipak postojale, tako da se radnje u kaznenom postupku iznesene u ovom radu odnose samo na prostor Bosne i Hercegovine.⁵⁷

Iako je najveći dio problema vezan za kažnjavanje političkih, a time i verbalnih delikata riješen, često se pojedine odredbe spomenutih glava srpskog kaznenog zakonodavstva nisu mogle uskladiti s postojećim odredbama *Kaznenog zakona o zločinstvima i prestupima za Bosnu i Hercegovinu* iz 1879. godine⁵⁸ i *Kaznenim postupnikom za Bosnu i Hercegovinu* iz 1891. godine⁵⁹, te sa drugim zakonima, što je dovodilo do problema u funkcioniranju represivnog aparata. Zbog velikog broja verbalnih delikata moguće je u pravnim radnjama koje su ih pratile sagledati način funkcioniranja represivnog aparata, ali uočiti i sve teškoće s kojima se taj aparat suočavao u Bosni i Hercegovini i Kraljevstvu SHS. Različita pravna terminologija i nazivi i vrste kazni mogli su, a nekada i jesu, stvoriti probleme, te je bilo potrebno i dodatno tumačenje pojedinih pravnih termina i njihovo usklađivanje. Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu na svojoj plenarnoj sjednici 13. jula 1919. godine donio je plenarno rješenje koje je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu uputila svim sudovima, državnim odvjetništvima i državnom nadodvjetništvu, a u kojem je detaljno obrazloženo koje su paragrafe *Kaznenog zakona o zločinstvima i prestupima za Bosnu i Hercegovinu* zamijenili paragrafi Srpskog kaznenog zakona. Ovdje su spome-

⁵⁶ *Ukaz o proširenju...*, čl. 104.

⁵⁷ O kaznenom postupku u slučajevima verbalnog delikta u Hrvatskoj vidjeti u: Bosiljka Janjatović, „Uvreda Veličanstva“: teži zločin u karadževićevskoj kraljevini. Zagreb, *Radovi*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 1997, br. 30, a na tlu Srbije u: Lj. Petrović, „Verbalni delikt u jugoslovenskom društvu 1918-1929“.

⁵⁸ *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupima za Bosnu i Hercegovinu* (iz 1879. godine), Naklada Zemaljske vlade, Sarajevo, 1884.

⁵⁹ *Kazneni postupnik za Bosnu i Hercegovinu*, Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1891, broj zakona 60, str. 163.

nuti i različiti nazivi i vrste kazni, te je preporučeno kako da se te razlike prevaziđu. Sudovi u Bosni i Hercegovini prilikom izricanja kazni morali su se služiti terminima koji su postojali u Srpskom kaznenom zakonu, ali se izvršavanje kazni moralo činiti po bosanskohercegovačkim zakonima. Tako je kazna *robije* izvršavana kao *teška tamnica* ili *tamnica*, a kazna *zatvora* kao *zatvor* ili *strogi zatvor*.⁶⁰ I pored toga što je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu svim potčinjenim organima dostavila tekst IX i X glave *Kriminalnog (Kaznitelnog) Zakonika za Kraljevinu Srbiju* i spomenuto Plenarno rješenje Vrhovnog suda za BiH od 13. jula 1919. godine, i dalje se dešavalo da ovi akti budu pogrešno interpretirani, čime je rješavanje predmeta bespotrebno otežavano, a rad sudova usporavan. Ovaj problem je djelimično riješen tek 1921. godine kada su na sve dijelove Kraljevstva SHS proširene i odredbe *Uvodnih pravila i Časti prve*, odnosno od 1. do 82. paragrafa Srpskog kaznenog zakona. Ukaz o ovoj proglašen je u Službenim novinama 4. aprila 1921. godine, a zatim objavljen i u Zborniku zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu.⁶¹

Organi vlasti su ozbiljno, nekad možda i previše ozbiljno, shvatali potrebu sankcioniranja svih slučajeva verbalnog delikta. Mada se ne nailazi ni na jedan slučaj verbalnog delikta o kome su sačuvani svi spisi, zahvaljujući njihovom velikom broju moguće je rekonstruirati postupak sa okrivljenim od počinjenog prijestupa do pravosnažne presude i odlaska na izdržavanje kazne.

U vrijeme dok i na teritoriji Bosne i Hercegovine nije bila proširena zakonska snaga IX i X glave *Kriminalnog (Kaznenog) Zakonika za Kraljevinu Srbiju* počinioce verbalnog delikta bilo je moguće sankcionirati samo na osnovu Naredbe Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu broj 279/1919. prez. i na temelju Policijskog statuta iz 1916. godine, o čemu je već bilo govora. Počinioce verbalnih delikata mogli su biti kažnjeni novčanim kaznama u visini do 200 kruna ili policijskim zatvorom do 20 dana.

Nakon toga, kazneni postupak u slučajevima verbalnog delikta nije se razlikovao od onog u drugim kaznenim slučajevima, osim u obavezi traženja odobrenja od ministra unutrašnjih djela za neke verbalne delikte. Međutim, rekonstrukcija kaznenih postupaka je neophodna jer se upravo na slučajevima verbalnih delikata može najbolje uočiti kako je funkcionirao represivni aparat i s kakvim se problemima suočavao u periodu od 1918. do 1921. godine. Prvi kontakt sa svjedocima i okrivljenim

⁶⁰ ABiH, OSS, nesređena građa, 1/1919, Zemaljska vlada za BiH – svim sudovima, državnom nadodvjetništvu i državnim odvjetništvima, broj 119.149/III-2, 22. 7. 1919. godine.

⁶¹ Ukaz o proširenju zakonske snage „Uvodnih Pravila“ i „Časti Prve“ kriminalnog (kaznenog) zakonika za Kraljevinu Srbiju na cijelo područje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Zbornik zakona i naredaba za BiH, godina 1921, broj zakona 15, str. 63.

nakon prijave verbalnog delikta imale su žandarmerijske patrole ili pripadnici policije koji su na terenu prikupljali informacije, uzimali iskaze svjedoka i okrivljenih, te hapsili okrivljene. Prijava o počinjenom verbalnom deliktu dostavljena je kotarskom uredu (ispostavi). Kotarski ured (ispostava) prijavu je odmah prosljeđivao ministru unutrašnjih djela na odobrenje ili bi sproveo raspravu na kojoj su saslušavani svjedoci i okrivljeni kako bi se utvrdilo da li postoji dovoljno elemenata koji dokazuju da je verbalni delikt učinjen. U slučajevima kada je kotarski predstojnik procijenio da je stvarno počinjen verbalni delikt, a to se uglavnom i dešavalo, bio je obavezan da se direktno obrati ministru unutrašnjih djela i zatraži odobrenje za dalji kazneni progon, a okrivljenog da zadrži u policijskom pritvoru do stizanja odgovora.⁶² Traženje odobrenja za nastavak kaznenog progona od ministra unutrašnjih djela bila je novina u odnosu na *Kazneni postupnik za Bosnu i Hercegovinu*, a proizlazila je iz odredaba dijelova Srpskog kaznenog zakonika, koji su prošireni na teritoriju Bosne i Hercegovine.⁶³ Ova novina u kaznenom postupku u slučajevima verbalnog delikta bila je uzrok brojnih nesporazuma, posebno tokom 1919. godine. Dešavalo se da kotarski predstojnik spise o počinjenom verbalnom deliktu odmah prosljedi držav-

⁶² O postupku u slučajevima verbalnog delikta do dolaska odobrenja od ministra unutrašnjih djela za nastavak kaznenog progona vidjeti u ABiH, ZVBiH, 6658/1919. prez, ZVBiH, 6660/1919. prez, ZVBiH, 6711/1919. prez, ZVBiH, 7580/1919. prez, ZVBiH, 7674/1919. prez, ZVBiH, 7881/1919. prez, ZVBiH, 9794/1919. prez, ZVBiH, 10955/1919. prez, ZVBiH, k. 122, 25-110-6 op, ZVBiH, k.122, 25-110-11 op, ZVBiH, k. 122, 25-110-15 op, itd.

⁶³ ABiH, ZVBiH, 5378/1919. Zemaljska vlada za BiH je 14. 6. 1919. godine uputila jednu okružnicu svim okružnim načelnicima, kotarskim uredima, kotarskim ispostavama i Policijskoj direkciji u Sarajevu slijedećeg sadržaja: *Po čl. 91. b.) kriminalnog (kaznitelnog) zakonika za kraljevinu Srbiju – zakonska snaga glava IX i X tog zakonika proširena je ukazom Ministarskog Savjeta Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca na cijelo područje ovoga Kraljevstva (vidi Zbornik zakona i naredaba od 19. aprila 1919. br. 34) – mogu se uvrede vladajućeg Kralja, Kraljice, Prestolonasljednika, roditelja Kraljevih, predaka i potomaka vladajućeg kralja u pravoj liniji, namesnika kraljevskog dostojanstva samo „po odobrenju ili na zapovest Ministra Unutrašnjih Dela u sudsko isleđenje i suđenje preuzimati.“ Po brzopjavnom naređenju gospodina Ministra unutrašnjih dela od 9. juna 1919. Pov. br. 4090 nalaže se ovima političkim vlastima da u svakom konkretnom slučaju uvrede vladajućeg Kralja ili članova Vladarskog Doma povedu isleđenje i istinu da utvrde, te da zatraže izravno brzopjavno privolu gospodina ministra unutrašnjih dela radi kaznenog progona, da okrivljenike pridrže u policijskom pritvoru a tek nakon dobivene privole g. ministra da predadu okrivljenika sa spisom i privolom kotarskom sudu odnosno državnom odvjetništvu. O svakom ovakom slučaju treba posebno ovamo izvijestiti. Predsjednik Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu: Atanasije ŠOLA. Zemaljska vlada za BiH je o ovome obavijestila sve kotarske i okružne sudove 25. 6. 1919. godine pod brojem 5378/1919. prez. ABiH, ZVBiH, 5378/1919. prez.*

nom odvjetniku, a da prethodno ne zatraži odobrenje od ministra unutrašnjih djela,⁶⁴ ili da okrivljeni bude pušten na slobodu prije dolaska odgovora od ministra unutrašnjih djela.⁶⁵ Potrebno je naglasiti da je odobrenje ministra unutrašnjih djela bilo potrebno samo za slučajeve uvrede kralja, kraljice, prestolonasljednika, kraljevih roditelja i predaka i potomaka kralja u pravoj liniji, ali se upravo najveći broj slučajeva verbalnog delikta i odnosio na navedene slučajeve.

U najvećem broju slučajeva ministar unutrašnjih djela davao je saglasnost za nastavak kaznenog progona i tada bi kotarski predstojnik okrivljenog i sve spise sa spomenutim odobrenjem predavao kotarskom sudu, odnosno državnom odvjetniku. Državni odvjetnik je imao ovlasti da naloži sucu istražitelju, kotarskim sudovima ili potčinjenim sigurnosnim oblastima da povedu predizvide kako bi se prikupili potrebni podaci za nastavak kaznenog postupka ili odbacivanje prijave. Nakon što bi ispitao prijavu ili spise o predizvidima, državni odvjetnik je, ukoliko je smatrao da postoje razlozi za vođenje kaznenog postupka, podnosio optužnicu ili određivao da sudac istražitelj povede predistragu kako bi se dodatno utvrdile činjenice kažnjivog djela, ili je odbacivao prijavu protiv okrivljenog. U slučajevima kada je državni odvjetnik smatrao da je potrebno povesti predistragu predlagao je da se okrivljeni stavi u istražni zatvor, ukoliko je smatrao da može utjecati na svjedoke, ili da se pusti na slobodu. Sačuvana arhivska građa govori nam da su državni odvjetnici koristili sve ponuđene mogućnosti i optužnice podizali na osnovu prijava, predizvida ili predistraga.

⁶⁴ Kotarski predstojnik u Čajniču u slučaju verbalnog delikta koji je po prijavi počinio Halid Ferhatović 11. 7. 1919. godine bio je uvjeren da je na temelju žandarmerijske prijave utvrđeno i objektivno i subjektivno da je delikt počinjen, te je odmah predložio osumnjičenog na kazneni progon, smatrajući da dozvolu za progon treba da isposluje sudac istražitelj, odnosno državni odvjetnik od ministra unutrašnjih djela. Tek kada je Državno odvjetništvo vratilo prijavu tamošnjem kotarskom sudu, a kotarski sud kotarskom uredu, kotarski predstojnik je brzojavno zatražio dozvolu od ministra unutrašnjih djela, a osumnjičeni je zadržan u pritvoru do eventualnog dolaska dozvole. ABiH, ZVBiH, 7881/1919. prez.

⁶⁵ Kotarski predstojnik u Cazinu nije odredio policijski pritvor Pudža Maleti zbog počinjenog verbalnog delikta, a takav postupak prema okrivljenom zbog ...*svoga dosadašnjeg dobrog ponašanja, te velikog gospodarstva kao imućan čovjek i nikako bjekstvu sumnjiv nije, jest do daljnje odredbe gornjega naslova kod kuće na slobodi ostavljen*. ABiH, ZVBiH, 7580/1919. prez. – i: Kotarski predstojnik u Stocu nije zadržao u policijskom pritvoru Nikolu Brkića, okrivljenog za verbalni delikt, jer su svjedoci negirali da je okrivljeni vrijeđao kralja Petra ili regenta Aleksandra. Zbog ovoga je Zemaljska vlada za BiH uputila dopis Kotarskom uredu Stolac, u kojem se kaže: *Neka se u buduće strogo drži ovdašnjeg raspisa od 14. juna 1919 br. 5378 Prez*, misleći najvjerovatnije da se okrivljeni moraju držati u policijskom pritvoru do stizanja odobrenja od ministra unutrašnjih djela. ABiH, ZVBiH, 2103/1920. prez.

Na osnovu spisa o predizvidima ili eventualnim predistragama koje dobije od kotarskog ureda, odnosno suca istražitelja, državni odvjetnik je bio dužan da u roku od 8, odnosno 14 dana u slučajevima opsežnijih predmeta, podnese optužnicu ili obustavi dalji sudski progon. Optužnice su sadržavale ime okrivljenog, kratak opis kažnjivog djela, naziv prijestupa koji je počinio i paragraf Kaznenog zakona koji treba upotrijebiti, te kratko obrazloženje. Uz prijedlog da se održi glavna rasprava, državni odvjetnik u optužnici navodi i popis svjedoka, spisa i drugih eventualnih dokaza koje je namjeravao upotrijebiti u glavnoj raspravi.

Nakon što bi nadležni sud prihvatio optužnicu, zakazivana je glavna rasprava. Nadležni za suđenja u slučajevima verbalnih delikata bili su okružni sudovi, a nadležnost se temeljila na članovima *Kaznenog postupnika za Bosnu i Hercegovinu* i to po članu 12, u kojem, između ostalog, stoji da okružni sudovi vode kaznene postupke u slučajevima kada je predviđena kazna duža od 6 mjeseci, i 57. članu, koji određuje teritorijalnu nadležnost za vođenje postupaka. Nakon što bi okružni sud donio presudu, strane su mogle uložiti ništavne žalbe ili prizive ukoliko su bile nezadovoljne presudom. U tom slučaju žalbe je rješavao Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu i navedene žalbe je mogao odbaciti kao neosnovane ili neblagovremene, zatim je mogao uvažiti žalbu i poništiti presudu, te vratiti predmet nadležnom sudu, i na kraju dešavalo se da Vrhovni sud ukine ili preinači presudu okružnog suda, a to se najčešće događalo kod sporova zbog visine presuđene kazne.

Upravo su visine kazni koje su okružni sudovi izricali u slučajevima verbalnih delikata stvarale najviše problema. Naime, dešavalo se da su okružni sudovi pogrešno tumačili pojedine odredbe Srpskog kaznenog zakona, posebno kada je riječ o visini kazni. Okružni sudovi su tokom čitave 1919. godine, a povremeno i u kasnijim godinama, za uvrede kralja izricali kazne koje su bile ispod zakonskog minimuma, služeći se pojedinim članovima *Kaznenog zakona o zločinstvima i prestupima za Bosnu i Hercegovinu*, koje su dozvoljavale izricanje blažih kazni ako su olakšavajuće okolnosti bile brojnije od otežavajućih. Također, manje kazne su nekad izricane i zbog pogrešnog tumačenja paragrafa 91.b Srpskog kaznenog zakona. Već je spomenuto da je prvobitno za uvrede kralja bila predviđena kazna od 1 do 5 godina zatvora, a za uvredu kraljice, kraljevih roditelja, prestolonasljednika i predaka ili potomaka kralja u pravoj liniji bile su predviđene kazne od 1 mjeseca do 2 godine. Te odredbe su promijenjene 1899. godine i kazne za uvredu kralja povećane su na 3 do 10 godina, a za ostale navedene od 1 do 5 godina. Iako je jasno da je „novela“ iz 1899. godine poništila važenje manjih kazni, u pojedinim okružnim sudovima to nisu mogli ili nisu htjeli shvatiti. I na jedan i na drugi način okružni sudovi su kršili jednu od odredbi *Kriminalnog (Kaznitelnog) Zakonika za Kraljevinu Srbiju* koja kaže: *Kazne ove ni u kom slučaju ne mogu se spustiti ispod najmanje mere*. Vrhovni sud u Sara-

jevu zbog ovoga je bio prinuđen da više presuda okružnih sudova poništi i vrati nadležnim okružnim sudovima uz obavezni napatuk u kome je naglašavano da se paragrafi o izricanju manjih kazni zbog prevladavanja olakšavajućih okolnosti iz Bosanskohercegovačkog kaznenog zakona ne mogu primijeniti na uvrede kralja, kraljice, kraljevih roditelja, prestolonasljednika i predaka ili potomaka kralja u pravoj liniji, te da se kazne u slučajevima uvrede spomenutih ne mogu izricati ispod zakonskog minimuma od 1, odnosno od 3 godine zatvora. Postoji dosta primjera koji govore o ovome problemu, a neki od njih su već spomenuti.⁶⁶ Okružni sud u Sarajevu je 3. novembra 1919. godine osudio Mariju Kostelnik na 6 mjeseci zatvora jer je 14. juna 1919. godine u pijanom stanju pred više svjedoka psovanjem i gestama vrijeđala kralja Petra. Na ovu presudu je Državno odvjetništvo u Sarajevu uložilo žalbu Vrhovnom sudu za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu. Vrhovni sud je 26. marta 1920. godine utvrdio da je Okružni sud prilikom odmjeravanja kazne prekoračio granice ublažavanja, te je preporučio izricanje kazne kako je to predviđeno zakonom.⁶⁷ Krojač Muhamed Šišić osuđen je pred Okružnim sudom u Mostaru na 2 godine zatvora zbog psovanja kralja Petra. Nakon žalbe Državnog odvjetništva u Mostaru Vrhovni sud je kaznu povećao na tri godine zatvora.⁶⁸ Praksa izricanja kazni manjih od propisanih vremenom postaje rjeđa, ali su okružni sudovi vrlo rijetko izricali dugogodišnje zatvorske kazne. U slučajevima najčešćeg oblika verbalnog delikta – vrijeđanja kralja, okružni sudovi izricali su najmanju kaznu koja je predviđena za taj prijestup – 3 godine zatvora.⁶⁹

Slučajevi izricanja većih kazni od trogodišnjeg zatvora veoma su rijetki, a i u tim slučajevima nije se mnogo prelazila minimalna granica. U dostupnoj arhivskoj građi svega su dva takva slučaja. Ranije spominjani Drago Doko iz Mostara je zbog pjevanja pjesme kojom je uvrijedio kralja Petra i zbog sukoba sa stražarom koji ga je htio uhapsiti pred Okružnim sudom u Mostaru osuđen na tri i po godine zatvora.⁷⁰ Danica Bosanac, bolničarka u Državnoj bolnici u Sarajevu, osuđena je 14. novembra 1921. godine pred Okružnim sudom u Sarajevu na tri godine i dva mjeseca zatvora. Međutim, u ovom slučaju radi se o osudi za dva prijestupa – za uvredu kralja osuđena je na 3 godine, a za javno hvaljenje atentata na ministra Draškovića na

⁶⁶ Slučaj Ilije Milinovića, ABiH, OSS, II, 489/1919. i ABiH, VRS, IV, 95/1920.

⁶⁷ ABiH, OSS, II, 492/1919.

⁶⁸ ABiH, OSS, II, 515/1919.

⁶⁹ Već su spomenuti slučajevi Ibre Vranalića (ABiH, OSS, II, 496/1919. i ABiH, VRS, IV, 534/1919), Ivanke Budimir (ABiH, OSS, II, 383/1919) itd.

⁷⁰ ABiH, OSS, II, 289/1919.

2 mjeseca zatvora, što je bilo ispod predviđenog minimuma od 1 godine zatvora za ovakav prijestup.⁷¹

Naravno, nisu svi slučajevi verbalnog delikta završavali osuđujućim presudama. Okružni sudovi u Bosni i Hercegovini donijeli su i nekoliko oslobađajućih presuda, u prvom ili ponovljenom postupku, u slučajevima kada se na osnovu izvedenih dokaza nije mogla dokazati krivica optuženom. Kako se najveći dio slučajeva verbalnog delikta bazirao samo na izjavama svjedoka, a često samo na izjavama dvojice učesnika, sud je morao odlučiti kojoj strani će povjerovati. U nekim slučajevima je vidljivo da se vodilo računa o tome u kakvim su odnosima učesnici događaja prethodno bili, da li su među njima postojale svađe ili vođeni sudski postupci, a na odluke suda su utjecali i dotadašnja ponašanja okrivljenog, njegovo držanje tokom Prvog svjetskog rata, ugled u društvu, porijeklo, politička pripadnost i slično.⁷² Ipak, najviše slučajeva verbalnog delikta riješeno je obustavom postupka zbog amnestije. U povodu obilježavanja značajnijih datuma ili posjeta Bosni i Hercegovini regent Aleksandar je proglašavao ukaze o pomilovanju. Prema odredbama ovih ukaza, postupci protiv počinitelja verbalnih delikata obustavljani su u različitim fazama kaznenog progona, a istovremeno su i opraštane kazne osuđenim za verbalne delikte. Premda u arhivskim dokumentima nema podataka za sve osuđene na zatvorske kazne zbog verbalnog delikta, ipak se može pretpostaviti da su svi oni puštani na slobodu, jer iz teksta tih ukaza proizlazi da oni moraju biti oslobođeni. Slučajevi verbalnih delikata koji su počinjeni u periodu od 2. novembra 1918. godine do 1921. godine obustavljani su po ukazima koji su proglašeni 28. novembra 1919, 21. septembra 1920. i 8. juna 1922. godine.

Primjera verbalnog delikta ima mnogo, a u Arhivu Bosne i Hercegovine sačuvano je mnoštvo predmeta koji ih spominju. Nažalost, stanje arhivskih fondova takvo je da nije moguće praviti nikakve statistike o broju počinjenih verbalnih delikata, o nacionalnoj, vjerskoj ili socijalnoj strukturi počinitelaca i slično. Međutim, navedena građa čini dovoljno velik i reprezentativan uzorak na osnovu kojeg se mogu donijeti određeni zaključci.

Okolnosti i motivi pod kojima su činjeni verbalni delikti bili su različiti. Verbalni delikt u svim svojim varijacijama bio je način da pojedinac iskaže svoje nezadovoljstvo i otpor prema državi i svemu što je tu državu personificiralo. Naravno, nisu svi slučajevi verbalnog delikta u sebi nosili i političku poruku jer su psovke u govoru

⁷¹ ABiH, VRS, IV, 578/1921.

⁷² O oslobađajućim presudama vidjeti više u: ABiH, OSS, II, 429/1919, ABiH, OSS, II, 480/1919, ABiH, OSS, II, 11/1920, ABiH, OSS, II, 170/1921, ABiH, OSS, II, 226/1921, ABiH, VRS, IV, 14/1921, ABiH, VRS, IV, 229/1921, ABiH, VRS, IV, 579/1921.

ovdašnjeg stanovništva bile i ostale uobičajene poštapalice. Također, psovanjem kralja ili neke druge javne ličnosti u svađama počinioci često nisu imali namjeru uvrijediti tu ličnost, nego svog suparnika u svađi, psujući mu sve ono što mu je bilo sveto – Boga, vjeru, članove porodice, pa i kralja.

Struktura počinilaca verbalnog delikta bila je dosta šarolika prema različitim parametrima, te se kao počinioci verbalnog delikta javljaju ljudi različitog spola (muškarci i žene), starosne dobi (odrasli i djeca), socijalnog statusa (bogati i siromašni), zanimanja (seljaci, radnici, trgovci, zemljoposjednici, novinari, učitelji, državni službenici, poslanici itd.), političkih uvjerenja (komunisti, simpatizeri građanskih političkih stranaka, apolitični), vjerske (katolici, pravoslavci, muslimani i ostali) i nacionalne pripadnosti.

U nastojanju da izgradi i očuva svoj autoritet država je činila napore kako bi sankcionirala slučajeve verbalnih delikata. Međutim, zakonodavna aktivnost novih organa vlasti i djelovanje institucija koje su bile uključene u otkrivanje, isljeđivanje i sankcioniranje verbalnih delikata pokazala su istovremeno i sve probleme u funkcioniranju represivnog aparata koji se u periodu od 1918. do 1921. godine tek izgrađivao ■

Izvori

Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH)

- Narodna vlada Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu (NVSHS)
- Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu (ZVBiH), prezidijalni (prez.) i opći (op.) spisi
- Pokrajinska uprava Bosne i Hercegovine (PU)
- Okružni sud Sarajevo (OSS)
- Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo (VRS)

Objavljena građa

- *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupima za Bosnu i Hercegovinu* (iz 1879. godine), Naklada Zemaljske vlade, Sarajevo, 1884.
- *Kazneni postupnik za Bosnu i Hercegovinu*, Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1891, broj zakona 60.
- Zbornik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godine 1918-1921.

Literatura

- Dobrivojević, Ivana. *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929-1935*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
- Dobrivojević, Ivana. "Privatnost pod nadzorom – ograničavanje ličnih sloboda u Kraljevini Jugoslaviji (1929–1935)." Sarajevo: *Historijska traganja*, Institut za istoriju, 2008, br. 2, 117-142.
- Janjatović, Bosiljka. "Uvreda Veličanstva": teži zločin u karađorđevićevskoj kraljevini. Zagreb: *Radovi*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 1997, br. 30, 245-256.
- Janjatović, Bosiljka. *Politički teror u Hrvatskoj 1918-1935*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002.
- Omerović, Enes S. "Kaznenopravna zaštita države na tlu Bosne i Hercegovine od stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca do donošenja Vidovdanskog ustava". Sarajevo: *Prilozi*, Institut za istoriju, 2011, br. 40, 339-362.
- Petrović, Ljubomir, "Verbalni delikt u jugoslovenskom društvu 1918-1929". Beograd: *Istorija XX veka*, Institut za savremenu istoriju, 2003, br. 2, 51-75.
- Petrović, Ž. Ljubomir. *Jugoslovensko međuratno društvo u mreži vlasti*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2009.
- Šipka, Danko. *Opscene reči u srpskom jeziku*. Beograd – Novi Sad, 1999.

VERBAL DELICT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (1918-1921)

Summary

From its creation the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes was faced with resistance from a part of its own population. This resistance to the unification, ideas and the actions which followed it, the opposition to the new state and state institutions, bearers of government, the state and social system, was manifested in different ways, and was directed against everything which personified the new state. While in certain parts of the Kingdom of SHS violent forms of resistance prevailed, in the parts which were under the Austro-Hungarian monarchy prior to unification were dominated by non-violent forms of resistance. The most widespread form of indi-

vidual non-violent resistance and expression of dissatisfaction was the verbal delict, and in Bosnia and Herzegovina, Dalmatia, Croatia and Vojvodina, the verbal delict was more present than in other parts of the country. In Bosnia and Herzegovina, the cases of verbal delict appeared from the very unification and did not lose their intensity in the following period. The verbal delict, in all its variations, was a way for an individual to express his dissatisfaction and resistance towards the state and everything that personified the state. But not all cases of verbal delict carried with themselves the political message since swearwords in the speech of the local population were and remain to be usual buzzwords. Also, by cursing of the King or some other public personality in arguments, the offenders often did not have the intention to offend this personality but rather their adversary in the argument, cursing all which he considered holy – God, faith, family members, and even the King. The structure of verbal delict offenders was varied according to different parameters, and among them were people of different sex (men and women), age groups (adults and children), social status (rich and poor), occupation (peasants, workers, merchants, landowners, journalists, teachers, state officials, parliament representatives, etc.), political convictions (communists, sympathisers of civic political parties, apolitical individuals), religious adherence (Catholics, Orthodox Christians, Muslims and others) and nationality. In the aim to build and preserve its authority, the state made efforts in order to sanction the cases of verbal delicts. However, the legislative activity of the new organs of government and the actions of institutions which were included in the revealing, interrogation and punishing of verbal delicts showed at the same time all the problems in the functioning of repressive apparatus which was in the process of being constructed during the period between 1918 and 1921 ■